

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Ahi Evran University (Turkey)
TESOL – Ukraine

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В МОВІ І КУЛЬТУРІ

Збірник наукових праць

Київ 2019

УДК 821.09(100)(082)
НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2019. - 318
с.

ISBN 978-617-7685-68-4

Збірник містить тексти доповідей XII Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 22-23 травня 2019 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

УДК 821.09(100)(082)

Головний редактор:

А.Г. Гудманян, доктор філологічних наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

Редакційна колегія:

Е. Акіллі, доктор філософії (Історія), академік

Агі Євран університет, Киршехір (Туреччина)

О. В. Артюшкіна, кандидат наук з лінгвістики, доцент
(Університет Жан Мулен Ліон 3, Франція)

Н. О. Висоцька, доктор філологічних наук, професор
(Київський національний лінгвістичний університет, Україна)

Р. І. Дудок, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

Ю. Л. Мосенкіс, доктор філологічних наук, професор,
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Україна)

А. І. Раду, кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

А. В. Чеснокова, професор
(Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна)

О. Г. Шостак, кандидат філологічних наук, доцент
(Національний авіаційний університет, Україна)

С. М. Ягодзінський, доктор філософських наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету (протокол № 3 від 15 травня 2019 р.)*

ISBN 978-617-7685-68-4

© Колектив авторів, 2019

© Національний авіаційний університет, 2019

Наталія Висоцька

доктор філологічних наук, професор

Київський національний лінгвістичний університет

м. Київ

**«ШЕКСПІРІВСЬКИЙ ЧИННИК» ФОРМУВАННЯ
АМЕРИКАНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ХОДІ ВІЙНИ ЗА
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ США**

Одним з найперспективніших напрямів у сучасному шекспірознавстві стало дослідження творчості великого британця у світовому контексті як «міжнародний» або «планетарний» феномен (т.з. *global Shakespeare*). Коли йдеться про «американського Шекспіра», очевидно, що діалог між славетним елізаветинцем та історично молододою нацією, який розпочався понад триста років тому, ніколи не втрачав інтенсивності.

Початок формування багатоманітних моделей «американізації» Шекспіра слід шукати біля витоків національної самосвідомості. За словами відомого науковця Дж. Шапіро, «історія Шекспіра в Америці – це й історія самої Америки» [14, р. xxii]. Щоби переконатися у цьому, досить згадати часто цитовані рядки А.де Токвіля: «Навряд чи десь знайдеться хижка піонера-першопрохідця, в якій не знайшлося б кількох розрізнених томиків Шекспіра» [2, с. 377]. При цьому взаємодія між двома співвідносними за масштабом явищами – шекспірівським художнім універсумом і американським культурно-цивілізаційним «всесвітом» – від початку й досі відбувається на багатьох структурних рівнях, охоплюючи весь спектр культурних проявів та практик. Присвоєння (*appropriation*) Шекспіра набувало в Америці «найрізноманітніших форм, здатних

задовольняти культурні потреби нації» на різних етапах її становлення [17, р. 229], оскільки його магія, «чи то справді відчутна, чи то уявна, зробила Шекспіра, нарівні з Біблією, постійним супутником американців у процесі їхнього національного розвитку» [7, р. 3]. Сьогодні фахівці впевнені, що Шекспір «сприймався як один з центральних складників американської ідентичності принаймні з часів батьків-засновників» [5, р.135], коли він був неминуче «покликаний під знамена нації, що боролася за незалежність» [Ibid., р. 95]. На те є різні причини, проте центральною мені уявляється сформульована Л. Левінім: «Його п'єси могли багато сказати нації, яка ставила індивідуума в центр всесвіту і підходила до найважливіших питань сучасності з позиції окремої особистості» [12, р. 40]. Мета цього повідомлення – коротко простежити різноспрямовані вектори функціонування концепту «Шекспір» в епоху американської революції та Війни за незалежність у перспективі його впливу на формування національної ідентичності.

Почати б з того, що науковці не оминули своєю увагою очевидну непослідовність північно-американців, які активно апелювали до постаті, імені, драматургічного спадку англійця Шекспіра як у період Війни за незалежність, так і протягом наступних століть. Його канонізація в Америці, здавалося б, йшла врозріз з рішучим відмежуванням від метрополії не лише в політичній, а й в культурній площині, що його всіляко декларували екс-колоністи. К.Стерджесс вважає феномен неймовірної популярності Шекспіра в Америці «парадоксом» [15, р. 8], тоді як для М.Бристола його «центральність в американській культурі» взагалі постає як «аномалія» [3, р.2]. Далі всіх у демонстрації цієї невідповідності, особливо наочної з урахуванням пуританського підмурівку американської «картини світу», йде, мабуть, М.Добсон. «Недивно», констатує він, «що низка американських вчених стали задаватися питанням: чи не є саме існування шекспірівської індустрії з їхнього боку Атлантики ознакою того, що, у кінцевому рахунку, американська революція зазнала поразки?» [6, р. 189].

Одним із проявів «шекспірівського парадоксу» в контексті цієї теми можна вважати той факт, що в 70-і – 80-і рр. XVIII ст. обидві сторони конфлікту залучали Шекспіра як союзника, прагнучи опертися на його – на той момент уже достатньо вагомий –

авторитет. Адже «становлення Америки як держави практично збіглося у часі зі зведенням Шекспіра у статус національного поета Британії» [Ibid., р. 190]. При цьому йдеться не лише про опозицію «колоністи – британці», а й про фракції, на які розкололося колоніальне суспільство і які протистояли одна одній, – «патріоти» (віги) vs. «лоялісти» (торі). «Згадки про Шекспіра у листуванні та поетичних творах перших і других у період розриву колоній з Британією» [17, р. 231] можна доповнити й іншими формами використання його «тексту» у широкому сенсі.

Коли йдеться про драматурга *par excellence*, яким, без сумніву, був Шекспір, одним з первинних локусів його апропріації в іншокультурному середовищі є, природно, театральний кін. Проте для північноамериканських колоній ця максима виявилася проблематичною, хоча найбільш ранні шекспірівські вистави на їхніх теренах датують серединою XVIII ст., а на початок Американської революції «понад дюжина його п'єс сотні разів йшли на сценах квітучих портових міст Нової Англії та в містечках й селах, що виростали на землях, відвойованих у дикої природи» [13]. При цьому пуритани Нової Англії переконували себе, що їх приваблює в Шекспірі його «моральне вчення», ті «уроки», котрі слід було видобувати з його драм [16, р. 1]. Але в добу антиколоніального руху первинна відраза першопоселенців-пуритан до будь-яких видів сценічної діяльності з морально-релігійних міркувань органічно доповнилася політичним неприйняттям театру як продукту розпещеної та деградуючої аристократичної культури метрополії, несумісної з суворим республіканським духом інсургентів. На початку Війни за незалежність, 20 жовтня 1774 р., Перший континентальний конгрес прийняв указ, що забороняв на контрольованій ним території багато популярних розваг, в тому числі постановки п'єс. В результаті театр майже повністю опинився в руках англійців, що дозволило їм взяти гору у справі сценічного залучення Шекспіра на свій бік. «Американське військо зробило спробу створити кілька вистав», визнає Б. Коен-Стратинер, «але в роки війни театральний процес міцно тримали в своїх руках британці» [4]. Певну роль тут зіграли не лише офіційні заборони, а й різні умови, в яких перебували частини регулярної армії та повстанці, а також їхній психологічний стан. Як зазначають історики, безтурботне існування англійців в окупованих ними містах

різко контрастувало з голодом та холодом, від котрих в той самий час потерпала американська армія [10, р. 197]. У джерелах зафіксовані неодноразові поставки шекспірівських драм солдатами та офіцерами британської армії у Філадельфії, Бостоні, Нью-Йорку. При цьому як самі військовослужбовці, так і їхнє командування в Лондоні, не кажучи вже про американське оточення, часто усвідомлювали недоречність таких розваг в обстановці воєнних дій. Повстанці повною мірою скористалися цими «британськими розкошуваннями» у своїй пропаганді, «риторично протиставляючи їх як приклад нищих душевних якостей моральному здоров'ю і звитязі патріотів» [Ibid., р. 206]. Таким чином, на рівні сценічного використання Шекспіра англійці мали кількісну перевагу, яка, втім, виявилася для них поразкою у боротьбі іміджів.

Історики американської революції та Війни за незалежність підкреслюють роль преси в духовному згуртуванні молоді нації. Але й противники докорінних перетворень у колоніях також не нехтували потужним потенціалом друкованого слова, відтак, боротьба велася і на газетно-журнальних шпальтах. У ракурсі, який нас цікавить, варто згадати про один з її епізодів, зокрема, обмін пародіями на знаменитий монолог Гамлета «Бути чи не бути?» між «патріотами» та «лоялістами». Сучасний погляд дозволяє побачити в цій останній групі, яка складала не менше третини населення британських колоній, важливу конститuentу майбутньої американської нації, що взяла участь у формуванні національної ідентичності. Не популярна в свій час позиція лоялістів не завадила багатьом з них у подальшому зіграти «істотну роль у розвитку американської культури і суспільства» [11]. Зрештою, прихильники як радикальних, так і поміркованих дій були вкорінені у спільний колоніальний ґрунт, ставши заручниками «подвійної лояльності». «Сприймаючи себе як імперських підданих, лоялісти не бачили суперечності між своєю місцевою ідентичністю як американців і національною ідентичністю як британців», завважає Е.Ларкін [11]. А М.Лейр уточнює, що «розчерки пера, які відділили колонії від Великої Британії, не обов'язково перетворювали британських підданих на американських громадян»; багато «вважали себе і тими, й іншими, і необхідність зробити вибір жахала їх» [10, р.193]. Обидва монолози не лише засвідчують близьке знайомство авторів із шекспірівським оригіналом, але й імпліцитно мають на увазі такий

само високий рівень знання/впізнання з боку читачів, без котрого сенс пародії втрачається.

Ще одним аспектом теми, що розглядається, уявляється ставлення до митця батьків-засновників, які заклали чимало каменів у фундамент майбутнього культу Шекспіра в США. Щоправда, «батькові всіх янкі», Бенджаміну Франкліну шекспірівський художній світ не був, судячи з усього, близьким. За спостереженнями шекспірознавців, у його об'ємному спадку немає жодної цитати з Шекспіра або навіть згадки про нього. Дж. Вашингтон лише єдиний раз посилається на англійського драматурга у листі, зате Дж. Адамс и Т.Джефферсон відомі як невтомні шекспірофіли, які залишили про високо шанованого ними автора нотатки та міркування. Відвідавши «малу батьківщину» Шекспіра через три роки після завершення Війни за незалежність, вони начебто легітимізували своїм авторитетом традицію обов'язкової «проці» їхніх співвітчизників до Стретфорду-на-Ейвоні.

Закономірно, що у продовження тенденції, яка намітилася на кінець XVIII ст., Шекспір з часом посів у національній свідомості місце поруч з батьками-засновниками. Виступаючи 1932 р. на відкритті Фолджерівської Шекспірівської бібліотеки у Вашингтоні, Дж. Квінсі Адамс мол., нащадок двох президентів, заявив, що тепер «столиця може пишатися трьома видатними меморіалами, які за красою, розміром та величиною перевершують всі інші: це пам'ятники Вашингтону, Лінкольну та Шекспіру» [цит. за 15, р. 194]. У сучасних термінах йдеться про те, що рішення розташувати бібліотеку, задуману як американське святилище Шекспіра, у безпосередній близькості до Молла з його пантеонами національних культових постатей «вписувало її у символічну географію столиці США, надаючи Шекспірові привілейований статус одного з американських героїв-засновників» [8].

Повернімося до спроб пояснити «шекспірівський парадокс», який уможливив його шанування в Америці другої половині XVIII – початку XIX ст. попри бурхливий сплеск антибританських настроїв. На думку К.Стерджесса, той факт, що більшість американців не вбачали жодної суперечливості між рясним цитуванням Шекспіра та виявленнями ненависті до метрополії, свідчив про те, що драматурга та його творіння досить рано «припинили асоціювати в будь-якому

негативному сенсі з Англією як політичним та культурним конструктом» [15, р. 38].

Визнаючи слушність цього спостереження, варто згадати і про особливості, внутрішньо притаманні шекспірівському театральному мисленню, які упродовж століть полегшували його апропріацію найрізноманітнішими, часом протилежними, ідеологічними, політичними, естетичними, релігійними та морально-філософськими системами. Йдеться про доведену Шекспіром до максимуму здатність ставати на точку зору будь-якого зі своїх персонажів. Під час зіткнення несумісних позицій, що утворюють конфлікти його драм, автор перевертлюється по чергово в апологетів то однієї, то іншої, змушуючи читача/глядача визнати правоту обох. В результаті безмежне інтерпретаційне поле, що його утворює Шекспірів спадок, породило думку про неоднозначність та неясність (*ambiguity*, *ambivalence*) його позицій з ключових питань, які продовжують хвилювати людей нового й найновішого часу, з історико-політичними включно. Історики підкреслюють «особливе місце, яке посідали міркування про природу влади та її значення у суспільстві [...] в ідеології антиколоніального руху в північноамериканських колоніях напередодні та в період Війни за незалежність» [1, с. 195]. Для Шекспіра вони також були надзвичайно важливі. Проте, як і в решті випадків, він запобігає однозначним трактуванням цього комплексу проблем, які повертаються в його історичних хроніках та трагедіях різними гранями. З одного боку, в них явно проглядається протюдорівська, а пізніше простюартівська, тобто провладна орієнтація драматурга, демонструються катастрофічні наслідки для соціуму насильницьких зазіхань на законну владу, що призводять до хаосу і колапсу. З іншого боку, постійно акцентована ним думка про взаємозалежність правителів та тих, ким правлять, призводить до висновку про правомочність спротиву владі (аж до усунення від влади помазаника Божого, як у «Ричарді II», або фізичного знищення диктатора («Юлій Цезар») у разі зловживання нею на шкоду інтересам держави і кожної особистості, що є її «мікрокосмом» [9, р. 77]. Хіба не подібні ідеї були підхоплені й розвинені соціальними філософами наступних епох і знайшли яскраве вираження в Декларації Незалежності?

Саме ця шекспірівська риса, яка дозволяла бачити в ньому, залежно від інтерпретаційної оптики, і рояліста і республіканця, і

консерватора і революціонера, сприяла активному функціонуванню його драматургічного спадку в дискурсі обох таборів, що брали участь у подіях революції і Війни за незалежність, і визначила його особливу роль у формуванні національної ідентичності громадян США.

Література

1. Николаева А.Н. Социокультурный портрет просвещенной элиты в североамериканских колониях Великобритании накануне и в период Войны за независимость: дис...канд. ист. наук. – Тамбов, 2014. – 223 с.

2. Токвіль, А. де. Про демократію в Америці. У двох томах (пер. з франц. Г.Філіпчука та М.Москаленка). – К.: Всесвіт, 1999. – 590 с.

3. Bristol, Michael. Shakespeare's America, America's Shakespeare. – L.: Routledge, 1990. – 250 p.

4. Cohen-Stratynner, Barbara. British Soldiers' Theatre During the Revolutionary War. <https://www.nypl.org/blog/2016/04/21/british-soldiers-theatre-revolutionary-war>

5. Dickson, Andrew. Worlds Elsewhere. Journeys Around Shakespeare's Globe. – N.Y.: Henry Holt & Co, 2016. – 484 p.

6. Dobson, Michael. Fairly Brave and New World: Shakespeare, the American Colonies, and the American Revolution / Renaissance Drama. New Series. Vol.23. Renaissance Drama in an Age of Colonization. – 1992. – P.189-207.

7. Dunn, Esther. Shakespeare in America. – N.Y.: Macmillan Company, 1939 – 308 p.

8. Engel, Balz. Shakespeare, Washington, Lincoln: The Folger Library and the American Appropriation of the Bard. https://shine.unibas.ch/shine_folgerwf.htm

9. Greer, Germaine. Shakespeare (Past Masters). Oxford-N.Y.: Oxford Univ. Press, 1991. – 136 p.

10. Lair, Meredith. Redcoat Theater: Negotiating Identity in Occupied Philadelphia, 1777-1778 // William Pencak (ed), Pennsylvania's Revolution. University Park: Pennsylvania State UP, 2010. – P. 192-210.

11. Larkin E. What is a Loyalist? The American Revolution as civil war // Common-Place. – 2007. – V. 8. – № 1. URL: <http://www.common-place.org/vol-08/no-01/larkin>.

12. Levine, Lawrence. *Highbrow/Lowbrow. The Emergence of Cultural Hierarchy in America.* – Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1988. – 306 p.

13. Shakespeare in America.
<http://www.shakespeareinamericancommunities.org/education/shakespeare-america>

14. Shapiro J. Introduction / James Shapiro// *Shakespeare in America. An Anthology from the Revolution to Now* / ed. by J.Shapiro. – N.Y.: The Library of America, 2014. – P. xix-xxxi.

15. Sturgess, Kim. *Shakespeare and the American Nation.* – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2004. – 246 p.

16. Vaughan, Alden, and Virginia Mason Vaughan. *Shakespeare in America.* – N.Y.: Oxford Univ. Press, 2012. – 220 p.

17. Ziegler, Georgianna. *American Appropriation Through the Centuries // Shakespeare in Our Time. A Shakespearean Association of America Collection.* Ed. by D.Callaghan & S.Gossett. L. – N.Y.: Bloomsbury, 2016. – P.229- 235.